

ज्ञान प्रबोधिनीद्वारा
ग्रामीण भागातील
कुमार मुला-मुलींसाठी,
कृतिशीलता जोपासणारा
दिवाळी विशेषांक!

छात्र प्रबोधन

सुबोध टिका विज्ञापक

शके १९४५/ इ.स. २०२३

आत्मविश्वासाने उंच भरारी घेऊ इच्छिणाऱ्या गावाकडच्या मुलामुलींनो,

छात्र प्रबोधनचा अठरावा 'सुबोध' दिवाळी अंक तुमच्यासह महाराष्ट्रातील सुमारे २०० गावांमधील १४ हजार मुलामुलींची, त्यांच्या घरातील सर्वांची आणि त्यांच्या गावातील हजारो मित्रमैत्रिणींचीही दिवाळी आनंदी आणि समृद्ध करेल असा विश्वास वाटतो.

या अंकातील कथा-कविता-लेख तुमचे मनोरंजन तर करतीलच, त्याचबरोबर त्यावर तुम्ही विचार करावा, मित्रमैत्रिणींमध्ये चर्चा करावी, सर्वांनी मिळून काही कृती करावी, लेखकांना लेखाबाबत पत्र लिहून/इ-मेलद्वारे प्रतिसाद द्यावा, प्रश्न विचारावेत, अंकातील क्यू आर कोड स्कॅन करून त्यातील गोष्टी ऐकाव्यात, पाहाव्यात, वाचाव्यात अशीही आमची तुमच्याकडून अपेक्षा आहे. धडपडणारी मुलं-मुली म्हणून तुम्ही ही अपेक्षा पूर्ण करणार ना!

सुमारे २० वर्षांपूर्वी 'छात्र प्रबोधन'तर्फे आम्ही मुलींची 'गोवा सायकल सहल' आयोजित केली होती. मासिकाच्या सभासदांना सहभागी होण्याचं आवाहन केलं होतं. मला नगर जिल्ह्यातील पारनेर तालुक्यातून एका मालकांचा फोन आला, "माझ्या मुलीला या सायकल सहलीत सहभागी व्हायची खूप इच्छा आहे. तिला सायकल चालवता येते, पण तिने कधी ४-५ कि.मी. पेक्षा जास्त सायकल चालवली नाही, तिला जमेल ना?" मी म्हणालो, "मला तिच्याशी बोलायचंय." मी तिला म्हटलं, "सहल अवघड आहे, पण तुझी खरंच यायची इच्छा आहे ना, मेहनत घ्यायची तयारी आहे ना?" ती मनापासून "हो" म्हणाली. आम्ही बराच वेळ बोलत होतो. शेवटी तिच्या आई-वडिलांना मी म्हणालो, "पाठवा तिला सहलीला." त्या मुलीला इतका आनंद झाला. तिनं उत्तम पूर्वतयारी केली आणि कधीही आपल्या गावाबाहेर न पडलेल्या त्या मुलीनं जिद्दीच्या जोरावर गोव्याची ३०० कि.मी वी सायकल सहल उत्साहात पूर्ण केली! पुन्हा अशी सहल आम्ही योजली, तर तुमच्यापैकी किती मुलामुलींना सहभागी व्हायला आवडेल? पत्र पाठवून कळवात!

अनेकवेळा छोट्या-छोट्या गोष्टीसुद्धा आपण करायला बिचकतो, घाबरतो! नाही जमतं, फजिती झाली; तर मित्रमैत्रिणी काय म्हणतील? हसतील का? असा विचार करून आपण या गोष्टी करायचं टाळतो. मग सर्वासमोर ३ मिनिटांचं भाषण असो, संगणकावर एखादी गोष्ट स्वतःहून शिकणं असो, नाहीतर दोन-तीन किल्ल्यांवर भटकंती करणं असो...

तुम्ही कोणत्या गोष्टी करायला घाबरता, टाळता याची यादी करा पाहू! त्यातल्या कोणत्या २-३ गोष्टी तुम्हाला छात्र जमू लागल्या तर तुम्हाला आनंद होईल? त्यांची निवड करा आणि मनाचा हिथ्या करून, लागली तर इतरांची मदत घेऊन त्यातील एकेक गोष्ट करून पाहा. सुरुवातीला फार दडपण येईल, भीती वाटेल; पण हळूहळू तुमच्या लक्षात येईल, 'जमतंय की!' थोडी मेहनत घेतली, तयारी केली, काही गोष्टी शिकून घेतल्या; तर अजून चांगलं जमू लागेल, अशीही तुमची खात्री होईल. तुमचा आत्मविश्वास वाढेल आणि मग 'मला जमणारच नाही,' अशा वाक्यांपासून 'का नाही जमणार मला? मी प्रयत्न करेन आणि जमवूनच दाखवेन!' अशा वाक्यांपर्यंत तुमची मजल जाईल. आयुष्यात ज्यांनी असा प्रवास केला, अशांचे अनुभव 'अन् मला जमू लागले' या विशेष लेखांत तुम्ही वाचाल. त्यातून तुम्हालाही प्रेरणा मिळेल असा विश्वास वाटतो.

कॉलेजमध्ये पहिल्या वर्षाला असलेल्या तुमच्यापेक्षा मोठ्या तार्किक, स्वाभिनीने या अंकाची संपादकीय जबाबदारी उत्तमरीतीने पार पाडली, त्याबद्दल तिचे मनापासून अभिनंदन!

दिवाळीचा आनंद साजरा करता-करता ही सुट्टी तुम्हा सर्वांचा आत्मविश्वास वाढवणारी होवो. यासाठी खूप खूप शुभेच्छा! 'छात्र प्रबोधन' यासाठी तुम्हाला निश्चितच मदत करेल. या अंकाविषयी तुमचे अभिप्राय आणि 'अन् मला बी जमू महेन्द्र सेठिया लागले' याबाबतचे तुमचे अनुभव आमच्यापर्यंत अवश्य पोहोचवा!

तुमचा दादा

या पी डी एफ मधील क्यू आर कोडला क्लिक केल्यावर थेट तो दुवा उघडेल व ते साहित्य ऐकता/वाचता/पाहाता येईल.

ज्ञान प्रबोधिनी

ज्ञान प्रबोधिनीच्या कार्यसंस्कृतीचा पाया असलेले विशेष प्रबोधिनीपणाचे पैलू

शक्तिध्यानिमुखता,

उपासनाधिमुखता

समाजाधिमुखता,

संघट्णाधिमुखता,

विज्ञानाधिमुखता

ज्ञान प्रबोधिनीला अभिप्रेत उपासनेचा अर्थ

स्वतःवरील व परमेश्वरी शक्तीवरील आपली श्रद्धा वृद्ध करण्यासाठी भक्तियुक्त श्रद्धापूर्ण मनाने परमेश्वराशी म्हणजेच स्वतःमधील आत्मतत्त्वाशी केलेला संवाद म्हणजे **उपासना!**

आपले मन आंत वळवून, मन स्वच्छ करून, मन मोठ्या विषयात गुंतवणे आणि स्वतःची एकाग्रतेची, योग्यते निवडण्याची व ठरवल्याप्रमाणे वागण्याची शक्ती वाढविणे यासाठी केलेले प्रयत्न म्हणजे **उपासना!**

उच्चतर ध्येयाच्या दिशेने वाटचाल करण्यासाठी, स्वतःमध्ये व समाजामध्ये योग्यते बदल घडवून आणण्यासाठी आपले संकल्प मनातल्या मनात उच्चारत ते पूर्ण व्हावेत यासाठी प्रार्थना करणे म्हणजे **उपासना!**

नियमितपणे स्वतःच्या वागण्याचे व कामाचे स्वतःच परीक्षण करणे; स्वतःला आत्मीयतेने व आर्तपणे सूचना देत आपल्या जगण्याची गुणवत्ता वाढवणे आणि आपण व्यापक समाजहिताच्या मोठ्या कामाचे, मोठ्या ध्येयाचे, मोठ्या शक्तीचे, परमेश्वराचे साधन आहोत असे समजून अविरत, प्रयत्नपूर्वक कार्यरत राहणे म्हणजे **उपासनाधिमुखता**

प्राचीन काळापासून चालत आलेल्या उपासनेचे आधुनिक सर्वसमावेशक रूप म्हणजे ज्ञान प्रबोधिनीप्रणीत दैनंदिन उपासना।

या उपासनेमध्ये शक्तिमंत्र, शुद्धिमंत्र, गायत्रीमंत्र या तीन मंत्रांचा व ध्यानाचा समावेश आहे.

१९५० पासून १९७३ पर्यंत ही उपासना क्रमशः विकसित होत गेलेली आहे.

ज्ञान प्रबोधिनी
कार्य दैनंदिन उपासना

उपासनेविषयक लेख

नियमित उपासनेमुळे व्यक्तिमत्त्वामध्ये काय बदल घडू शकतात ?

- नित्य उपासनेने चित्तशुद्धी व्हायला मदत होते, नवनवीन सुचत जाते.
- एखादी गोष्ट आपल्या हिताची आहे की नाही हे समजायला लागते व त्यानुसार वागण्याची इच्छाशक्तीही निर्माण होते, असे वागण्यासाठी स्वतःमध्ये बदल करण्याची लवचिकता वाढते.
- बलोपासना, कलोपासना, ज्ञानोपासना, कर्तव्य-उपासना, सेवा-उपासना या विविध प्रकारच्या उपासना नियमितपणे व समतोलपणे चातू राहाव्यात याचे स्मरण करून देण्यासाठी दैनंदिन उपासनेचा उपयोग होतो.
- विक्राटीने, धैर्याने, उत्साहाने काम करण्याची आणि त्वरित अचूक निर्णय करण्याची शक्ती वाढते.
- सर्व परिस्थितीमध्ये प्रसन्न राहण्याची व अडचणीच्या प्रसंगात स्थिरचित्ताने मार्ग काढण्याची क्षमता वाढते.
- सर्व सदस्यांच्या कामात एकवाक्यता यावी, छोटे-मोठे रसवे, मान-अपमान बाजूला ठेवून मोठ्या कामासाठी संघटनवृत्तीने झोकून देऊन काम करण्याची भावना वाढीस लागवी यासाठी सामूहिक उपासनेचा उपयोग होतो.

“उपासनाधिमुखता” वाढवण्यासाठी ज्ञान प्रबोधिनीतील काही कृतिकार्यक्रम

- ज्ञान प्रबोधिनीच्या सर्व केंद्रांकर रोज सकाळी नियमितपणे उपासना होते.
- वैयक्तिक उपासनेबरोबरच प्रबोधिनीत सामूहिक उपासनेचाही अद्यह धरला जातो. प्रबोधिनीच्या विविध विभागांमध्ये साप्ताहिक सामूहिक उपासना होते. विविध निवासी उपक्रमांमध्ये दिवसाची सुरुवात सामूहिक उपासनेने होते. उपासनेपूर्वी व्यापक विधायक विचारांघर, उच्चतर ध्येयांघर, आत्मशक्तीची जाणीव होण्यावर बोलणे होते/वाचन होते.
- विद्याव्रत, वीरव्रत, आचार्यव्रत या व्रतांचे पालन होत राहण्यासाठी दैनंदिन उपासनेचा अद्यह धरला जातो.
- समूहाने उपासनेद्वारा समाजहिताचा संकल्प करण्यासाठी एक प्रयोग म्हणून २०१६ साली खुल्या क्रीडांगणावर सुमारे २६०० जणांनी एकत्र सामूहिक उपासना केली होती.
- ज्ञान प्रबोधिनी प्रणीत दैनंदिन उपासना सर्व धर्मातील, जाति-पंथांमधील स्त्री-पुरुबांनी करावी, असे आवाहन आहे.

ज्ञान प्रबोधिनीद्वारा

छात्र प्रबोधन

सुबोध द्विर्ष्व विशेषांक

संके. १९४५ / इ.स. २०२३

स्वातंत्र्य प्राप्तीन भान्वातीन
कुमार नथोनटातीन
विद्वान्भवाती!

सुबोध द्वैमासिक, वर्ष ९ अंक २
मूल्य ₹ ६०

हवली शब्ये रुपती खुपती
मात करुदे त्यांच्यावरती
प्रगल्भतेचे पंख देऊनी
ने ज्योतिर्जगतात

अंगरत्ना

कथा

- रामलिंगाच्या गुहेतील रहस्य - सरोज चौगुले ४
- देका - लेख 'उंच उभासलेली विद्या' ले. अरुणा डेरे ९
- मैतर - फारुक काझी २०
- देका- विज्ञान कथा 'कळक कावी कांबत नाही' ले. क्षितिज देवार्ड २३
- सुगंध त्याचा तपेल का? - संजीवनी बोकील ३१
- वाचा - एतादिका 'प्रवर आमचे...' ले. कान्ही चोडवोते ३४

कविता/गीत

- नजर आमुची क्षितिजापुढती - संगीता बर्वे १०
- देका - कविता 'पळाळा सुगंध' ले. सुनन नलकर १०
- पावसाचं दान - अशोक कोळी ३०
- ऐसे माझे नमुना गाव - प्रा. राम डिकडे ४४

सलिल

- एक पूत निवंत मुळांचा - आदित्य दळवे १९
- पाहा - समुद्रातील वैश्विक गूहा १३
- ती आता कर्मात नाही - रेणू दांडेकर १४
- वाचा - 'शास्त्राव्हातीन सांकेतिक ले. काव. रामशं. देळवे. १५
- मला प्रसिद्ध कायचंय! - क्षितिजा आगाथे ३९
- देका - लेख 'परीशेवा अदला दिवस' ले. मंगला गोडवोते ४०
- ताचलेच पाहिले असे काही - पुष्पवती भरत- स्वामिनी हर्ष ४९
- वाचा - अक्षय्य भावातीन कथा २२५ पुस्तकाची सूची ४९

कलाकृती

- आकर्षक सुबोधन - डॉ. वीणा लिपये ४२
- पाहा आणि करा - कला दिव्हालीसाठी सुबोधन ४२

माहितीपर

- उपासनाभिमुखता २
- प्राणी-पक्षी कसे झोपतात? - मेघश्री दळवी १७
- पाहा - प्राणी-पक्षी कस्य अजाबती नकल कळोतिपर १९

विशेष लेख - अन् मला जन्म लागले!

- स्वातंत्र्यवाचाचा वाटेवरील प्रवास - रुपाती जाधव २५
- पाहा - 'साधार येनाच्या'ची इतक २६
- उंबरठ्याबाहेर घडताना - आस्मा शेख २७
- ...आणि मी बोलतो!! - पार्व जोशी २८
- वाचा - 'कपेत काळज कलाना...' ले. विजय शर्मा २९

व्यक्तिविकसनपर लेख

- संवाद - महेंद्र सेठिया १
- लेखनाचा छंद जोपासताना - कै. दि. बा. मोकाशी ३५
- देका - लेख 'गोठ काळवंय मला' ले. चंन्दीन देवगडे ३४

विज्ञान प्रयोग/कृती

- झाडांमध्ये पाणी कसे चढते? - शीख दुर्गेकार ३७
- पाहा - साधार वस्तू कस्य लक्ष्णता विधीन ३८

संकीर्ण : किनोद (९), सोडवा पाहू ही कळककोठी! (१०)
छात्र प्रबोधन पुस्तक सूची (१६), माहिती पक्षी फाडवी! (१९),
शाब्दिक खेळ (२३), मुलांचे पान, थोडीशी गमत (२४), खेळ-विद्वषणी
(३०), एकतेची विविध रूपे (३८) राज्यस्तरीय स्पर्धाची माहिती (४३)

मुखपृष्ठाविषयी : दिवाळीका सण जयळ
आलेला अस्ताना त्याची पूर्वतयारी करण्यासाठी
लगावणाचा वस्तू जसे की, फळता, मातीचे
वाचळे, आकळकदील, रंगोळ्या, फुलं यांच्या
खेरीदीसाठी मुलामुलींची लग्ना सुरु आहे.

वाचा
सुबोध
दिव्हाली
अंक २०२२

अक्षय्य वाचा.. पाहा.. एका..
• हे लेख QR कोडला जोडलेले
आहेत, ते स्मार्टफोनवर स्कॅन
करा स्वाताती पुस्त को स्टोअरवसन
QR code scanner सोफत डाउनलोड
कलन जा.

सहउपयोगी सकल्प कलाक

संपादक, प्रकाशक, मुद्रक
महेंद्र सेठिया
मानद, संपादक
शैलजा देशमुख
कार्यकारी संपादक
शिल्पा कुलकर्णी

साहाय्यक कार्यकारी संपादक - स्वामिनी हर्ष
अक्षर जुळणी - मनिषा पेटकर
मुद्रित शोधन - रंजना दाते
मुखपृष्ठ - कुडल हिरेमत
मांडणी, सजावट - सहूल धामणे

शीर्षक लेखन - वायू उडणी,
कविता कुलकर्णी
चित्रकार - कुडल हिरेमत,
चित्रांजली,
दीपक संकपाळ,
सावली कुलकर्णी

प्रकाशन दिनांक : राष्ट्रीय सौर ९ कार्तिक, संके. १९४५, २३ ऑक्टोबर २०२३
संपर्क पत्ता - छात्र प्रबोधन, ज्ञान प्रबोधिनी, ५१० सदाशिव पेठ, पुणे - ४११०३०
दूरभाष क्र. (०२०) २४२०७ ५७४ संकेत स्थळ : www.chhatraprabodhan.org

रामलिंगाच्या गुहेतील रहस्य

- सरोज चौगुले

या वर्षीची उन्हाळ्याची सुट्टी सुरू झाली. मी तेव्हा गगनबावड्यात मावशीकडे राहायला आलो होतो. माझा मावसभाऊ सोहमची आणि माझी छान गट्टी जमली होती. रोज आसपासच्या जंगलातून डोंगरांवर आम्ही भटक्याचो.

रामलिंगाच्या गुहेत अंधार होता. गोवाडलच्या उजेडात मी बाजूच्या धिंती पाहू लागलो. इतक्यात फटफटीचा आवाज आला आणि मग कुणाचा तरी बोलण्याचा... माझ्या मनात प्रश्नांनी फणा उभारला. कोण आहेत ही माणसं? इतक्यात कुणीतरी माझी मानगूट धरून मला गुहेबाहेर फेकलं... पुढे काय घडलं? जाणून घेऊ सोबतच्या उत्कंठावर्धक कथेतून...

एक दिवस सोहमच्या वडिलांनी जवळच असलेली प्राचीन लेणी बघून, जंगलभ्रमंती करून येण्याबद्दल सुचवलं. आम्हाला अत्यानंद झाला. सोहमला हा परिसर परिचयाचा होता. त्यामुळे आम्ही दोघांनीच जायचं ठरलं. सकाळी लवकरच निघालो. पळसंबा गावाजवळच्या रामलिंग लेणीसमोर उभे राहिलो. समोरचं दृश्य बघून माझे डोळे विस्फारले. मोठ-मोठे दगड एकमेकांवर रेलून पाण्यात निवांत पडले होते. धबधब्याचं पाणी त्या दगडांवरून खळाळत धावत सुटलं होतं. या दगडांच्या माध्यावर एकाच दगडात कोरून बनवलेलं देवळाचं 'शिलाशिल्प', नदीच्या संथ झालेल्या प्रवाहात आपलंच प्रतिबिंब

पाहात शांत उभं होतं. क्षणाचाही विलंब न लावता आम्ही पाण्यात शिरलो. शेवाळ्यामुळं बुळबुळीत झालेल्या दगडांवरून घसरून दंडवत घालत, त्या दगडांचाच आधार घेत लेण्यात पोहोचलो.

लेणं लहानसं पण सुंदर होतं. अशीच आणखी तीन लेणी डोंगराळ, खडकाळ, अवघड, अडचणीच्या ठिकाणी उभी होती. त्यांच्यापर्यंत अनघड पायवाटांनी पोचलो. भूक लागली म्हणून आम्ही दशम्या खाल्ल्या. जरा विसावा घेऊन उठलो. आम्ही चार-पाच पावलंच पुढे गेलो असू, तेवढ्यात सोहमला ठेच लागली आणि तो पडला. मी लगेच त्याला हात देवून उठवायचा प्रयत्न केला; पण तो कळवळला. सोहमचं उजवं पाऊल देखील चांगलंच मुगळलं होतं. पाच-दहा

जरूर भेट द्या : रिझर्व बँकेचे संग्रहालय, मुंबई - भारतातील चलनाचे पहिले संग्रहालय

सुभेच्छुक - * श्री. सचिन गाडगीळ, पुणे * श्री. अमित गद्रे, पुणे
* वाचस्पती सी. वैशाली पाटील - देवरे, शिरपूर, जि. धुळे

मिनटं आम्ही दोघांनीही
आळीपाळीनं त्याचं पाऊल
चोळलं, तेव्हा कुठं सोहम
जरा तरी पाय टेकवू शकला.
अशा अवस्थेत आम्ही
इतर लेणी बघणं शक्यच
नव्हतं. मी मनातून खट्टू
झालो. कदाचित सोहमनं
ते ओळखलं; कारण तो
म्हणाला, "सॉरी हं ओम,
माझ्यामुळे तुला फिरता येणार
नाही. आपण उदया पुन्हा
येऊ." तेव्हाच मला एक
कल्पना सुचली आणि मी
म्हणालो, "सोहम, तू काळजी
करू नकोस. तू जिथे आहेस
तिथेच बस. तोपर्यंत मी इतर
लेणी बघून येतो. तू फक्त
मला कोणत्या दिशेने जाऊ ते
सांग."

सोहम वारंवार या
गोष्टीला नकार देत राहिला;
पण मी माझा हट्ट सोडला
नाही आणि नाइलाजाने
सोहमने मला वाट दाखवली.

पहिल्यांदा दिसली मोठी
रामलिंगाची गुहा! गुहेत
बराच अंधार होता. फक्त
मध्यभागी असलेल्या तीन-
साडेतीन फूट उंच पिंडीवर
प्रकाशाचा एक मंद किरण

होता. मोबाइलच्या उजेडात
मी बाजूच्या भिंती बघू
लागलो. इतक्यात फटफटीचा
आवाज ऐकू आला. 'इथं
जंगलात गाडी कुठून, कशी
आली?' तेवढ्यात कुणाचा
तरी बोलण्याचा आवाज
आला. मनात प्रश्नांनी फणा
उभारला. इतक्यात कुणीतरी
मांजराच्या पिलाची धरावी
तशी माझी मानगूट धरून
उचललं आणि गुहेबाहेर
आणून आपटलं! कळ
मस्तकात गेली.

मी वळून पाहिलं.
एक रानगट माणूस मला
खाणाखुणा करून विचारत
होता, 'इकडे काय करत
आहेस?' मुका असावा
बहुतेक! मीही खाणाखुणा
करून उत्तरं दिली; पण
त्याला ती नीट कळली
नसावीत. 'पुन्हा इथे आलास
तर मुंडी मुरगळीन!' असं
कृतियुक्त उत्तर त्यानं
दिलं आणि मला गुहेबाहेर
हाकललं! 'सिर सलामत तो
पगडी पचास' अशी मनाची
समजून घालून मी पळत
सुटलो.

थोडं अंतर धावलो.

समोर पाहिलं तर एक
नाग सळसळत माझ्या
दिशेनंच येत होता. मी नाग
पाहिला होता, तो फक्त
दूरदर्शनवरच्या मालिका
आणि चित्रपटात! आज
प्रत्यक्षात तो पाहून माझे
डोळे दिपले. भयचकित झालो
मी. माझी पावलं आपोआप
धांबली. नागही हातभर उंच
फणा काढून माझ्यासमोरच
धांबला. मी मंत्रभारल्यासारखा
होऊन, त्याच्याकडेच बघत
स्तब्ध उभा होतो! इतक्यात
एक काटकुळा माणूस आला.
त्यानं माझ्या पाठीत एक
रपाटा मारून, मला बाजूला
ढकललं आणि गपकनू
नागाची मान पकडली.
त्याला टोपलीत बंद केलं
आणि गेलासुद्धा! माझे प्राण
वाचवल्याबद्दल मी देवाचे
आणि त्या माणसाचे आभार
मानले.

बाजूला होलपटला गेलेला
मी सावरलो. दिसेल त्या
दिशेला चालू लागलो. खरं तर
त्या दाट जंगलात कोणत्याही
दिशेचा अंदाज येत नव्हता.
काय करावं सुचत नव्हतं!
व्याकुळ होऊन मी सोहमला

किती दिवस झाले, पायी फिरली नाही । रानीवनी गावतामध्ये शिरले नाही ।।

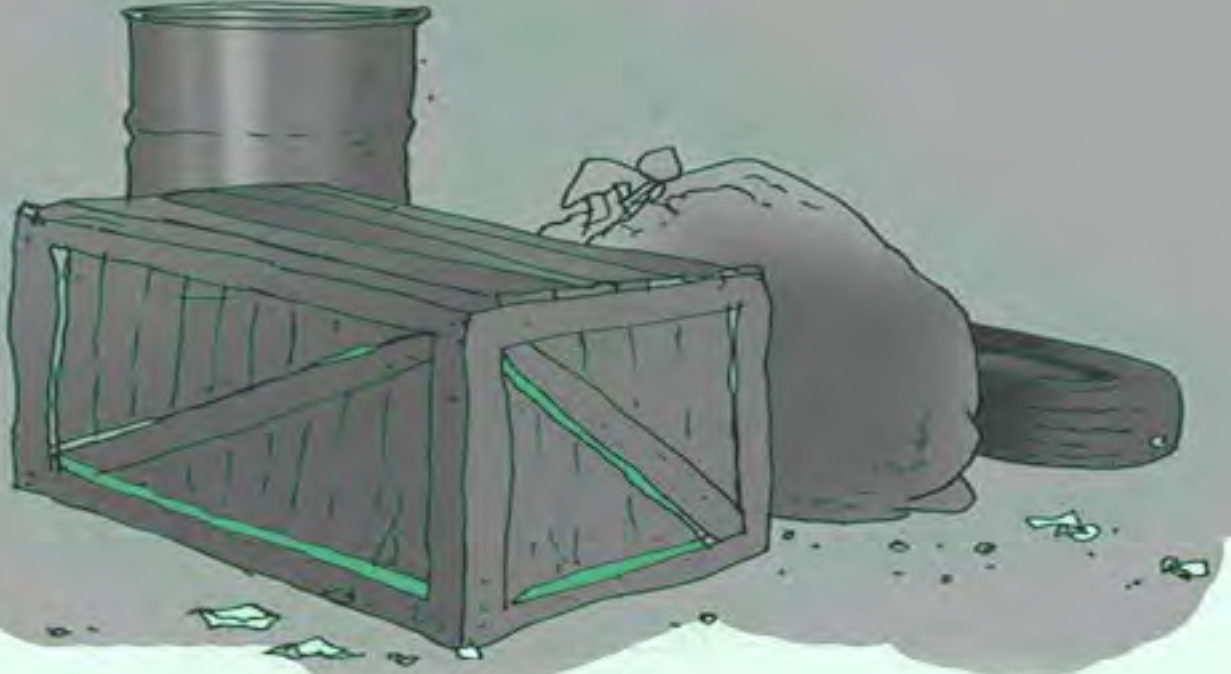
गुमेच्छुक - • श्री. श्रीकृष्ण करंदीकर, पुणे • श्रीमती अपर्णा अजित पटवर्धन, पुणे
• श्री. कुंदन शिंदे, डोंबिवली • श्री. कौस्तुभ हळवे, पुणे

हाका मारायला सुरुवात केली. उत्तरादाखल माझाच आवाज माझ्या कानावर आदळत राहिला. मोबाइलची रेंज कधीच गेली होती. गुहा पाहायला एकट्यानेच गेल्याबद्दल स्वतःलाच दोष देत एका दगडावर बसलो. इतक्यात कुणी तरी माझ्या नाकार्तोडावर कापडाचा बोळा दाबून धरला. एक जाड पासोडी डोक्यावरून घालून मला पासोडीत गुंडाळून त्यानं

पळायला सुरुवात केली. आता हा माझा जीव घेणार की, काय? या भीतीनं प्राण कंठाशी आले. मध्ये किती वेळ गेला कोण जाणे; पण तो माणूस पळायचा थांबला. एका घराच्या बंद दारावर खुणेची थाप मारली. दार उघडलं. आणखी एका खोलीचं कुलूप काढलं. यानं मला उभ्याउभ्या जमिनीवर आदळलं. सगळी हाडं खिळखिळी झाली. कसल्यातरी उग्र, घाणेरड्या

वासाच्या भपकान्यानं जीव घुसमटला; पण माझी धोडीशी हालचाल जिवावर बेतली असती, म्हणून मी भीतीनं बेशुद्ध पडल्याचं नाटक सुरू ठेवलं. त्यानं मी बेशुद्ध असल्याची खात्री केली आणि पुन्हा दार बंद करून कुलूप घालून घाईनं बाहेर पडला. मी ताडकन उठून बसलो. समोरच्या खिडकीबाहेरून बोलण्याचा आवाज येत होता. बारीक फटीतून पाहत

जसुर भेट कथा : शस्त्रास्त्रे संसृष्टालय, अक्कलकोट, जि. सोलापूर - ऐतिहासिक शस्त्रांचा संग्रह

शुभेच्छुक - • सौ. जयश्री व श्री. विश्वाम हर्षे, पुणे • सौ. श्रुती फाटक, डोंबिवली
• श्रीमती सीमा जोशी, पुणे, कै. विवेक प्रभाकर जोशी स्मरणार्थ

मी कानोसा घेत होतो. मी कान देऊन ऐकू लागलो.

“हॅलोS, मी गुंडाप्पा! उद्या उजाडायच्या आत गोडाऊन मधला सारा माल उचलला पाहिजे. एका पोरानं आपलं ठाणं पाहिलंय. त्यो पोलीस घेऊन आला; तर हिथं मागमूस लागायला नगं! यावेळी ‘लाखभर’ जादा आणा. काय? पोरानं डोळं बांधून जंगलात सोडू म्हंता?”

बेस हाय. त्याला ठिकाण सापडणारच न्हाई. अन् साप चावून मैला तर मरंता तिकडं! आपलं हात रिकामं!”

राक्षसी हासत त्यानं फोन बंद केला. सोबत असणान्याच्या फटफटीवरनं कुठंतरी निघून गेला.

बाप रे! काय भयंकर माणसं आहेत ही. हे यांचं गोडाऊन आहे तर! आणि मी यातली एक वस्तू! यांच्या गोडाऊनमध्ये आहे

तरी काय? पाहाण्यासाठी मोबाईल टॉर्च लावला. पाहून थक्कच झालो. अवतीभवती, खातींवर साप बंद करून ठेवलेल्या लहान-मोठ्या आकाराच्या टोपल्या होत्या. काही खोकी, लाकडी पेट्या, गाठोडी होती. त्यात काय होतं कोण जाणे! या सगळ्या वस्तूंचा, खास करून सापांचा चोरटा व्यापार हे लोक करत होते तर!

जंगल हे सापांचं घर! तिथून त्यांना बाहेर काढायचं आणि स्वार्थासाठी विकायचं! किती भयंकर आहे हे! मी नाही होऊ देणार हे! माझ्याही नकळत माझ्या मनानं निश्चय केला. कुठून आलं हे बळ? काही वेळा संकटच धैर्य देतं, तसं झालं असावं कदाचित!

मात्र काळजी करण्यासारखीच अवस्था होती. इथून बाहेर कसं पडायचं? हा गहन प्रश्न होता. इतक्यात कुणाची तरी चाहूल लागली. माझ्या

यापुढील कथा
मूळ अंकात वाचा...

झुळझुळणारे पाणी. त्याची मज गाते गाणी । किती रूपांतून भेटे, त्याची अजब कहाणी ॥

गुंभेचक्र - • श्री. चिन्मय जोशी, पुणे

• श्री. सागर सुभाष सुराणा, पुणे

• श्री. अनिरुद्ध शहापुस्कर, पुणे

• श्री. जयंत देवगावकर, पुणे

नजर आमुची क्षितिजापुढती

अभ्यासाचा ध्यास घेऊनी
जगणे सुंदर घडवूया
या देशाच्या प्रगतभूमीचे
स्वप्न नव्याने पाहूया ॥१॥

अज्ञानाला जाळून आपण
ज्ञानाचा स्वीकार करू
अभिमानाने डोलत ठेवू
विज्ञानाचा कल्पतरू
सुजाण होण्यासाठी मोठी
जाण मनाची ठेवूया
या देशाच्या प्रगतभूमीचे
स्वप्न नव्याने पाहूया ॥१॥

नक्की ऐका

कविता - 'यशाचा सुगंध'
कवयित्री - सुमन नवलकर
वाचनस्वर - स्वामिनी हर्षे

भारतीय संस्कृती आपुली
वंदनीय आम्हास गुरु
ऋणी तयांचे सदैव आम्ही
स्मरण तयांचे नित्य करू
ज्ञान देत असे गुरु तयांचा
मान सर्वथा राखूया
या देशाच्या प्रगतभूमीचे
स्वप्न नव्याने पाहूया ॥२॥
नजर आमुची क्षितिजापुढती
आमच्यास्तव आभाळ खुले
दिनभितीच्या शाळेमधले
ज्ञान आम्हाला रोज मिळे
मुक्त मोकळे वावरताना
सौजन्याने वागूया
अभ्यासाचा ध्यास घेऊनी
जगणे सुंदर घडवूया ॥३॥

- संगीता बर्वे

चित्रकार : चित्रानली ११/अ, स्नेहल बाग, तुळशीबागवाले कॉलनी,
पर्वती, पुणे 411009

सोडवा पाहू ही काव्यकोडी!

१) हिंगप्याला मुर्लीसाठी
'बालिकाश्रम' काढला
'भाऊबीज' गोळा करून
कामाचा व्याप वाढवला
श्रमातून 'महिला विद्यापीठ'
साकार त्यांनीच केले.
'भास्तरत्न' किताबाने
कोणास गौरविले?

(उत्तरे अन्यत्र)

२) संसार, शेती जीवनावर
बोलते त्यांची कविता
साध्या सोप्या ओळीतील
आशय किती मोठा
'नही वाच्यानं हालतं
त्याले पान म्हणू नही'
अहिराणी बोलीतूनी
हे सांगून कोण जाई?

- एकनाथ आव्हाड

३) भावार्थ रामायण लिहून
रामाची सांगितली कथा
गवळण, भारुडातून
मांडल्या नृमाजाच्या व्यथा
'जनता हाच जनार्दन'
हा विचार दिला त्यांनी
'एका जनार्दनी' असा
स्वतःचा उल्लेख केलाय कुणी?

ती आता वगति नाही

- रेणू दांडेकर

गट करून राहाणं
चांगलं नाही.
सगळ्यांना सहभागी
करून घेता आलं पाहिजे,
हे मुलांना समजलं पाहिजे.
यासाठी काय करावं याचा
विचार ते करू लागले.

तिला मात्र याची सवय
होती. दर दोन-तीन वर्षांनी
नवी शाळा, नव्या मैत्रिणी,
नवा वर्ग, नवे शिक्षक!
यांच्याशी जुळवून घ्यायची
तिला सवयच झाली होती.
या शाळेत काही दिवस
असेच गेले. वेगवेगळ्या
प्रकारे ती मुलामुलींशी
जुळवून घेत होती. आणि
गंमत म्हणजे इतकी वर्ष
वर्गात पहिला येणाऱ्या
मुलाला परीक्षेत हिच्यापेक्षा
कमी गुण पडले, त्यामुळे
इतर मुलांना हिचा अधिकच
राग आला. तिला आपल्यात
सामावून घेण्याऐवजी मुलं
तिचा रागराग करू लागली.
पहिलं सत्र असंच गेलं.
खरं तर तिला मनातून खूप

इयत्ता सातवीचा वर्ग.
वर्गात ३५ मुलं-मुली होती.
या वर्गाचं वैशिष्ट्य असं
की, ही सगळी मुलं-मुली इ.
पहिलीपासून एकत्र होती.
त्यामुळे त्यांचं खूप घट्ट नातं
होतं. कधी भांडण झालं; तरी
लगेच सगळे एकत्र यायचे.
नंबर येवो न येवो; सगळ्या
कार्यक्रमांत, खेळांत, स्पर्धांत
भाग घ्यायचे.

एक दिवस वेगळंच
घडलं. अचानक त्यांच्या
वर्गात एक नवा चेहरा दिसू
लागला. जुलै महिन्याच्या
सुरुवातीला एका नव्या
प्रवेशाने वर्गात सगळे चकित

झाले. हा प्रवेश होता एका
मुलीचा! तिचे वडील सैन्यात
होते. वडिलांचं पोस्टिंग
बॉर्डरवर म्हणजे फील्ड
पोस्टिंग आलं होतं. म्हणून
तिची आई आणि ती या
गावात राहायला आल्या. इथे
तिची मावशी राहायची.

मुलं तिच्याकडे वेगळ्याच
दृष्टीने पाहात होती. 'ही
आपल्या वर्गात असणार?
ही कशी आपल्यात येणार?'
वर्गात पहिल्या बाकावर ती
एकटी बसू लागली. मुलं
तिच्याशी बोलेनात. सरांच्याही
हे लक्षात आलं. 'वेगळे
प्रयत्न करायला हवेत, असं

यापुढील ललित लेख
मूळ अंकात वाचा...

जरूर भेट द्या : मानववंशशास्त्र संग्रहालय, नागपूर - उत्खननातील वस्तू आणि साहित्याचा संग्रह

- शुभेच्छुक -
- सौ संजीवनी आफळे, पुणे
 - सौ. उमा बापट व श्री. अजित बापट, पुणे
 - कॅ. सी. एम. चितळे, पुणे
 - सौ. विशाखा चिंचणीकर, पुणे

प्राणी-पक्षी झोपतात कसे?

- डॉ. योगेशी देवती

झोप आली की आपण आपल्या गादीवर जाऊन पडतो आणि पांघरूण ओढून स्वप्नांच्या दुनियेत शिरायला सज्ज होतो. झोप चांगली झाली की, शरीराचा थकवा कमी होतो. आपण उत्साहाने पुढील कामाला तयार होतो. त्यामुळे आपल्यासाठी जशी झोप महत्त्वाची असते तशीच प्राणी आणि पक्ष्यांसाठीही असते.

पण त्यांच्या जगात झोप एवढी सोपी नसते. कोणी अचानक हल्ला केला तर? सोसाट्याच्या वाऱ्याने घरटं उडून गेलं तर? हजार गोष्टींचा सामना करत हे जीव झोप घेत असतात.

आता फ्लेमिंगो पक्ष्याचं उदाहरण घ्या! बारीक काठ्यांसारखे त्यांचे पाय. त्यामुळे सतत शरीराचं वजन पेलून हे पाय नक्कीच थकत असतील. परंतु आश्चर्य म्हणजे झोपायचं असेल तेव्हा फ्लेमिंगो चक्क एका पायावर उभे राहून झोप घेतात! आपल्याला वाटतं की, त्यांचा तो पाय किती बरं दुखत असेल. आश्चर्य म्हणजे शास्त्रज्ञांनी संशोधन करून निष्कर्ष काढला आहे की, एका पायावर उभं राहून झोपताना

पक्ष्यांची कमी ऊर्जा खर्च होते.

तेव्हा ही अनोखी पोझ आपल्याला कठीण वाटली तरी फ्लेमिंगोंना एकदम सोपी पडते! कितीतरी पक्षी अशा ऐतदार पोझमध्ये झोप काढतात आणि ताजेतवाने होतात. त्यांनी एक पाय उचलून मुडपून अंगाखाली धरला की, समजायचं आता त्यांना झोप येतेय.

घोडे, गाढव, झेब्रा, हत्ती, उंट शक्यतो उभ्याने झोपतात; पण ही झोप वरवरची असते. थोडीफार विश्रांती झाली की, ते पुन्हा कामाला लागू शकतात. अगदीच थकले की, मग मात्र ते खाली पडून झोपतात. जिराफांचीही तीच तऱ्हा. ते सहसा उभ्याने डुलकी घेतात आणि ती डुलकी वीस मिनिटांपेक्षा कमीच असते. गरज असेल तर जिराफ दिवसच्या दिवस झोपेशिवाय काढू शकतात.

वानरांच्या बऱ्याचशा सवयी माणसांसारख्या असतात. त्यात झोपदेखील येते. झोप यायला लागली की, ओरांगउटान, गोरिला आणि चिंयांझी

पुस्तकाच्या पानापानांत, ज्ञानाचे वाहती झरे । वाघतील जे तयांनाच, ज्ञानामृत मिळेल खरे ॥

सुमेश्चक्र - * डॉ. वागेशी देवकर, निगडी, पुणे * श्रीमती ज्योती बाफना, पुणे
* श्री. अभिजित डिंगरे, पुणे * श्री. अभय गाडगीळ, पुणे

पहिल्यांदा चांगलीशी सुरक्षित जागा शोधतात. तिथे आडोसा असेल, कोणी अचानक हल्ला करणार नाही, याची खात्री करून घेतात. ती जागा शक्यतो सपाट असेल असं बघतात. नाहीतर तिथे काहीतरी अंधरून झोपायची सोय करतात. आपण अंगाची मुटकुळी करून झोपतो, तेही तसंच झोपतात.

मोठ्या प्राण्यांचं शरीर मोठं, तेव्हा त्यांना दमल्याने झोपेची गरज असणार. मग चिमुकल्या कीटकांचं काय? मुंग्या कधीच झोपत नाहीत असा एक सर्वसाधारण समज आहे; पण शास्त्रज्ञांनी फायर अँट्सचा अभ्यास केला तेव्हा त्यांना आढळलं की, वसाहतीमधल्या कामकरी मुंग्या दिवसभरात बारीकसारीक डुलक्या घेत असतात. साहजिक आहे, त्या किती काम करतात! त्यांच्या डुलक्यांची संख्या दिवसाला अडीचशे आणि प्रत्येक डुलकी सुमारे एक मिनिटाची असते असा शास्त्रज्ञांचा अंदाज आहे. म्हणजे दिवसभरात या मुंग्या चार तासाहून अधिक झोप घेतात. फक्त ती आपल्यासारखी सलग नसल्याने लक्षात येत नाही!

फुलपाखरं बिचारी झोपतच नाहीत. झोपेसाठी म्हणून डोळे बंद केले; तर तोल सावरत नाही आणि खाली पडून ती जखमी होऊ शकतात. यावर उपाय म्हणून फुलपाखरं एखादी निवांत जागा शोधून तिथे शांतपणे थोडा वेळ बसतात आणि मग थोडी टवटवी आली की, पुन्हा उडायला सुरुवात करतात. माशीदेखील दिवसातले तीनचार मिनिटं डोळे बंद करून बसते; पण ही खरी झोप नसते. फक्त थोडा वेळ विश्रांती म्हणूया.

स्थलांतर करताना समुद्रावरून उडणारे पक्षीसुद्धा खऱ्याअर्थाने झोप घेत नाहीत. त्यांना तर कुठेतरी बसून विश्रांती घेणंही शक्य नसतं. सतत दीड-दोन महिने उड्डाण करणारे पक्षी त्यामुळे थकतात, त्यांचं वजन घटतं; पण आपल्या ठरावीक ठिकाणी पोहोचेपर्यंत त्यांना या कशाचीच पर्वा नसते. अल्बार्ट्रास, सीगल, अल्पाइन स्विफ्ट, यांसारख्या पक्ष्यांना उडता-उडता बारक्या डुलक्या घेता येतात. त्यांचा प्रवास पाहता काही सेकंदाचीच अशी विश्रांती त्यांना शक्य होते.

जमिनीवर किंवा झाडावर बसून झोप घेताना जशी हल्ल्याची भीती असते, तशीच भीती समुद्रातल्या जीवांना असते. त्यामुळे बरेचसे मासेही झोपत नाहीत. समूहाने फिरताना क्वचित आराम केला, तर एरव्ही त्यांना सतत सतर्क राहावं लागतं. गंमत म्हणजे त्यातही ते स्वतःच्या हटके क्लृप्त्या काढतात. डॉल्फिन पूर्णपणे कधी झोपत नाही, तर एका वेळी त्याच्या मेंदूचा फक्त अर्धा भाग झोपतो. त्या अर्ध्या भागाची विश्रांती झाली की, मग पुढच्या खेपेस उरलेला अर्धा मेंदू आपली झोप पूर्ण करतो.

'सी ऑटर' हा पाणथळ जागेत किंवा किनाऱ्यावर राहणारा प्राणी. तो पाण्याच्या पृष्ठभागावर तोंड वर करून पाठीवर झोपतो; पण झोपेत असताना वाहून जाण्याची त्याला भीती असते. त्यामुळे अनेकदा सी ऑटर्स

यापुढील माहितीपर लेख
मूळ अंकात वाचा...

अधिक माहिती मिळवा : लोकवाक्ये : एकतापी - हे तंतुवाच, कीर्तन, अभंग या लोककलांसाठी वापरतात.

शुभेच्छुक - * श्री. विनीत काळे, पुणे
* श्री. नितीन कर्वे, पुणे

* श्री. आदित्य केलकर, पुणे
* श्री. मनीष कोकणे, डोंबिवली

...आज मला जमू लागले!

स्वावलंबनाच्या वाटेवरील प्रवास

रूपाली जाधव

मी रूपाली विष्णू जाधव. वेळेचे तालुक्यातील सोंडे कार्ले या गावातली एक सामान्य गृहिणी. आमचं २५ ते ३० लोकांचं एकत्र कुटुंब. त्यामुळे मी दिवसभर कामातच गुरफटलेली असायचे. सासरे शिक्षक असल्याने वातावरण तसं खेळीमेळीचं असायचं; परंतु या पलीकडे जाऊन काही करण्यासाठी कधी वेळच मिळाला नाही. मात्र, 'घराच्या बाहेर पडून स्वतःसाठी काहीतरी वेगळं करायला मिळावं' अशी सुप्त इच्छा मनात कायम होती आणि एक दिवस खरोखरच 'ज्ञान प्रबोधिनी' संस्थेमार्फत तशी संधी चालून आली.

'ज्ञान प्रबोधिनी' संस्था समाजकल्याणासाठी अनेक उपक्रम राबवते. त्यांच्या अंतर्गत आमचं सोंडे कार्ले हे गाव या संस्थेनं दत्तक घेतलं. त्यानंतर त्यांनी समाजोपयोगी असे छोटे-मोठे उपक्रम सुरू केले. याचाच भाग म्हणजे

'महिलांचे मेळावे.' गावात मेळावे भरवून त्यातून महिला प्रबोधनाचं काम ज्ञान प्रबोधिनी करत होती. याचा पुढचा टप्पा म्हणजे आमच्या गावात विविध प्रशिक्षण वर्ग चालू झाले. बचत गट स्थापन झाले; असं जरी असलं तरी पण नेमकं काय करावं हे मला कळत नव्हतं. संधी मिळाली तरी आपल्याला ती घेता येईल का, घरातले-नातेवाईक यांच्यासमोर आपलं हसं तर होणार नाही ना? अशी मनात सारखी धाकधूक असायची.

पण एकीकडे त्या प्रशिक्षण वर्गाकडे मन ओढ घेत होतं. सुरुवातीला मी बचत गटात सहभागी झाले. बचत गटातून आम्ही एकत्र

मला संभाषण जगत नाही, व्यासपीठावरून बोलायचं म्हटलं तर घडवीं पलत, समाजात उचलताना साक्षा बुजवण्या मला मार्ग खोचतो. त्याच बौशल्या जमी पडतं, आत्मविवेकान इळमजळीत होतो... असे एका ना अनेक जाडथळे आपल्या व्यक्तिमत्त्व विकासाच्या आड येतात. 'जिद्दीमे, प्रचलाने त्यावर मात करून आपल्या व्यक्तिमत्त्वाला वेळू पाडता येतात!' हा मानसशास्त्र जणू 'जन् मला पणू लागले' या लेखातीलही विधानी 'जनुभयकलन' जाणवल्याना देत आहेत.

घराच्या चौकटीबाहेर जाऊन, बाहेरच्या जगात आपले बौशल्या, क्षमता जाणवल्याच्या 'अपघाती जाडथळे' जेव्हा 'आम्हा लोका' यांच्या निवेदनातून त्यांचा धडपडीपासून ते कातल्यापरीपवेतका प्रवास वाटायला मिळतो. त्यासाधारणे जगानुसार वाईटकलम बालायला पावल्याना 'मार्थ जोशी' जेव्हा एका कार्यक्रमात अस्वस्थीत माझण देतो आणि कस्तुरज बौशल्यात लच्छण होतो, तेव्हा त्याचं जिद्द जगिण प्राणविकिक प्रचलन असताना! एकूणच इच्छाशक्तीला सातत्याने प्राणविकिक प्रचलनाची जणू दिली की, 'अन भला जमू लागले' असे म्हणता येईल!

विश्वास आहे, तर मग कसले भय? | पाउल टाक, आपोआप साफडेल लय !!

जुमेशुकु - * श्री. मयुरेश भालचंद्र देव, चवलापूर * श्री. कुलवीर गुप्ता, पुणे
* सी. प्राजक्ता जोशी-अदवंत, पुणे, स्वातंत्र्य सैनिक कै. दत्तात्रय लक्ष्मण जोशी स्मृतिश्रीत्व

मिळून छोटी-मोठी घरगुती उत्पादनं घेऊ लागलो. त्यानंतर 'शेतसहल' ही संकल्पना समजली. शेतसहल म्हणजे काय, तर येणाऱ्या पाहुण्यांना शेतकामांची माहिती देणं, पाहुणचार करणं इ. सुरुवातीला जेव्हा मी ही जबाबदारी घेतली, तेव्हा मनात धाकधूक होती, काहीही अनुभव नसताना आपल्याला हे जमेल का? आपण आर्थिक व्यवहार चोख करू शकू का? असे प्रश्न पडले. शिवाय हे सगळं करताना घरच्या जबाबदारीचं भान राखणंही गरजेचं होतं. मात्र प्रबोधिनीच्या ताईनी प्रोत्साहन दिलं, त्यामुळे आत्मविश्वास वाढला.

शेतसहलीतून घरी खूप पाहुणे आले. त्यावेळी त्यांनी वाळवणाचे पदार्थ, लाडू, जांभळं, पेरु, तांदूळ, शेणखत, इत्यादी विकत घेतले. पाहुण्यांसोबत बोलताना, आर्थिक व्यवहार करताना अनेक गोष्टी शिकायला मिळाल्या. आपल्या वस्तूंचं, पदार्थांचं मार्केटिंग करणं, व्यवहार करताना हिशोब सांभाळणं हे सगळं आधी अवघड वाटायचं; पण हळूहळू सरावानं सारं जमायला लागलं.

सुरुवातीला घरातून फारसा पाठिंबा नव्हता; पण माझ्या कामामुळे घराला आर्थिक फायदा होत होता. हे लक्षात आल्यावर सहकार्य मिळू लागलं. आता मी स्वतः डिकलाडू, शेंगदाणा लाडू, नाचणी लाडू असे तीन प्रकारचे लाडू बनवते. प्रथमच मी स्टॉल लावून लाडू विक्री करायचं ठरवलं. मात्र, तेव्हा खूप अडचणी आल्या होत्या. खरंतर, भरपूर कष्ट आणि तयारी करून सगळं सामान घेऊन निघाले. मला आकुर्डीला स्टॉल लावायला जायचं होतं;

पण झालं असं की, कायम गावाच्याच परिघात राहिल्यामुळे आकुर्डी कुठं आहे, तिथं जायचं कसं हे काहीच माहित नव्हतं. आकुर्डीला पोहोचणंच माझ्यासाठी दिव्य होऊन बसलं! तरीही कसा-बसा प्रबोधिनीच्या ताईशी संपर्क केला आणि स्टॉलच्या ठिकाणी पोहोचले. पुढचं सगळं व्यवस्थित पार पडलं; पण माझी जी पंचाईत झाली, ती काही मनातून जात नव्हती. तेव्हा मी ठरवलं की, परत असं होता कामा नाही आणि नंतर कधीच मागे वळून पाहिलं नाही! आतापर्यंत 'ज्ञान प्रबोधिनी' व 'सायबेज कंपनी'मध्ये बऱ्याच लाडूच्या ऑर्डर पूर्ण करून दिल्या. त्यात मला एका वेळी दहा हजार ते अकरा हजार रुपये विक्रीचे मिळतात.

नंतर मला इतका आत्मविश्वास आला की, अगदी महाराष्ट्र राज्याच्या सीमा ओलांडून सहलीही केल्या. तिथले उदयोग-व्यवसाय पाहिले; त्यामुळे व्यावहारिक ज्ञान मिळालं, प्रवास करण्याचं धाडस आलं.

मला शून्यातून पुढे येताना खूप आनंद झाला. महिलांनी बाहेर पडावं, आपल्या पायावर उभं राहावं असं मला खूप वाटतं. माझ्या आजूबाजूला असणाऱ्या महिलांना त्यांनी 'स्वतःसाठी वेळ काढून काहीतरी करावं,' असं मी त्यांना सुचवते. सुरुवातीला थोडं अवघड जातं; पण एकदा प्रयत्न करायचं ठरवलं की,

यापुढील विशेष लेख
मूळ अंकात वाचा...

अधिक माहिती मिळवा : लोकवाक्ये : शिष्यवृत्त्या - भजन सादर करताना स्वयंसेविका हे वाक्य वापरतो.

सुभेच्छुक - * श्री. दिनेश पांडुरंग जाधव, पुणे * श्री. राम जोशी, अलिबाग
* श्रीमती माधवी दाते, पुणे - कै. धनःस्थायं दाते स्मरणार्थ

पसडी कथा वाङ्मयात मोलाची भर घालणारे प्रसिद्ध कथालेखक दि. बा. मोकाशी यांनी काही वर्षांपूर्वी खेड्यातील शाळेतील मुलांसमोर केलेल्या एका मौलिक व्याख्यानाचा हा संपादित अंश! आज शैक्षणिक, सामाजिक वातावरण बदललेले असतानाही त्यांनी मांडलेले मौलिक विचार आजही मार्गदर्शक आहेत!

लेखनाचा छंद जोपासताता...

- के. दि. बा. मोकाशी

विद्यार्थी मित्र-मैत्रिणींनो आज मी 'लहान गावातील कलावंतांच्या अडचणी' या विषयावर तुमच्याशी संवाद साधणार आहे. याचे कारण मी स्वतः लहान गावांतूनच आरंभीचे लेखन केले आहे. त्या काळात माझ्या लेखनातील गुण वाढवताना ज्या-ज्या अडचणीतून मी गेलो त्यासंबंधी मी येथे सांगितले; तर विद्यार्थ्यांपैकी ज्या मुलांना कलेच्या क्षेत्रात पडायचं असेल त्यांना थोडे-बहुत मार्गदर्शन होईल असे वाटते.

मी जशी लेखन कलेत धडपड करीत होतो; तशी माझी मित्रमंडळी लेखनात किंवा इतर काही कलांमध्ये तरबेज व्हावी या दृष्टीने धडपड करीत होती. अशा धडपडण्याच्या मनःस्थितीत तुमच्यापैकी आज पुष्कळ जण असतील. आपली धडपड योग्य दिशेने चालू आहे की नाही, हा संभ्रम तुम्हा मुलांच्या मनात असतो; तर पालकांना आपल्या मुलाचे अभ्यासाकडे दुर्लक्ष होते आहे, असे वाटत असते.

मुलांच्या दृष्टीने पहिली अडचण पालकांची येते. कलेचा अभ्यास व्यावहारिक दृष्ट्या उपयोगी नाही, असे पालक मानतात. मुलांनी परीक्षार्थी व्हावे, असे त्यांना वाटते.

मुलांनी आपल्याला हवे असलेल्या कलेच्या मार्गे जाण्यात थोकाही आहे, हे मला पटते. पुष्कळदा आपणास 'आपण खरे कलावंत

किती आणि केवळ उसनी ऊर्मी किती', हे कळत नाही. यासाठी मुलाने स्वतःचा नाद सारखा अधूनमधून तोलून पाहावा. काही प्रश्न त्यांनी अधूनमधून स्वतःला विचारावे हे चांगले.

१. मला खरोखरीच ही कला आवडते काय?
२. मी यात स्वतःला विसरतो काय?
३. कलेपेक्षा नंतर जे नाव होते, त्याचाच विचार अधिक माझ्या मनात असतो काय?
४. याशिवाय दुसरे काही केले, तर मी त्यात रमेल का?

एखादा मुलगा लिहू लागला की ते लिखाण कसे आहे, हे अगदी खरेखुरे मत त्याला मिळण्यास पंचाईत पडते. आपण लिहून मित्रमंडळीतच ते वाचले नि त्याची स्तुती झाली की, आपण खुश होतो. आपण अधिक लिहू लागतो. कोणत्याही नव्या कलावंताने हे लक्षात ठेवले पाहिजे की, आपल्या कलेची स्तुती बाहेरून येणे हेच कला साधण्याचे गमक असते. त्यासाठी आपले लेखन कधी स्वतः जवळ न ठेवता बाहेर प्रसिद्धीसाठी पाठवत राहावे. यातही एक अडचण असते- 'ते

यापुढील व्यक्तिविकसनपर लेख मूळ अंकात वाचा...

दूर दिव्याचा प्रकाश दिसतो आहे मला। त्या वळणावर पोहोचणार मी, उमेद आहे मला ॥

शुभेच्छुक - • डॉ. स्नेहल तोडरवान, नाशिक रोड, नाशिक • श्री संजय कर्वे, पुणे
• श्री. अमोल अजोक बोरोले, पुणे • श्री. अनिल भिडे, पुणे

झाडांमध्ये पाणी कसे चढते ?

— माधव गुप्ता

मित्रांनो, तुमच्या गावात अनेक प्रकारची झाडे असतील, मग हा प्रश्न तुम्हाला नक्की पडला असेल की, उंच उंच झाडांच्या टोकांवरील पानांपर्यंत पाणी कसे पोहोचत असेल? आपल्या छतावरील टाकीत पाणी पोहोचवायला मोटरपंप लागतो, ग्राभ्यांच्या शरीरात रक्त पोहोचवायला 'ह्रदय' मोटरपंप म्हणून काम करतो. झाडांकडे तर अशी पाणी वहताण्याची व्यवस्था नसते, मग पाने त्यांची पाण्याची झूक कशी भागवत असतील बरे?

यात मुख्य दोन प्रक्रिया चालत असतात. एक 'केशाकर्षण' (Capillary Action) व दुसरी 'वाष्पोत्सर्जन प्रक्रिया' (Transpirational Pull). मोठ्या झाडांमध्ये या दोन्ही क्रिया एकत्रित चालू असतात. लहान झुडूपे, खुरत्या झाडांमध्ये मात्र फक्त 'केशाकर्षण क्रिया' कार्यरत असते.

केशाकर्षण क्रिया कशी घडते, हे बघायला आज आपण एक प्रयोग करून बघू या.

साहित्य : २ ग्लास, १ रुमाल, पाणी, वाटी/ताट्टी कुर्ती:

१. रुमाल गोल गुंडालून त्याचा रोल बनवून घ्या. हा रोल पाण्यात बुडवून ओला करा.

२. एक ग्लास वाटीवर किंवा पायरीवर ठेवून उंचावर ठेवा, दुसरा ग्लास त्याच्याच शेजारी कमी उंचीवर ठेवा. (आकृतीत दाखवल्याप्रमाणे)

३. ओल्या केशेल्या रोलची दोन टोके दोन ग्लासमध्ये टाका. उंचावरील ग्लासमध्ये रोल ग्लासच्या बुडापर्यंत टेकवा.

४. उंचावरील ग्लासमध्ये पाणी भरा व तयार झालेली रचना एक दिवस अशीच ठेवा.

काय घडले ?

दुसऱ्या दिवशी रिकामा ग्लास पाण्याने भरला असेल. या प्रयोगातून आपल्याला समजले की, पाणी कापडाच्या माध्यमातून ग्लासच्या उंचीपेढे अंतर वर चढले व रुमालामार्गे बाजूच्या ग्लासमध्ये उतरले.

किती तासांमध्ये, किती पाणी दुसऱ्या ग्लासमध्ये गेले; हे पण मोजा.

असे का घडले ?

कापड हा कापसापासून बनलेला तंतूमय (म्हणजे धागांसारखा) पदार्थ असतो. त्याच्यामध्ये लांब-लांब मोकळी जागा असते.

यापुढील विज्ञान प्रयोग
मूळ अंकात वाचा...

विज्ञानाने पंख दिले, हापाऊनच आकाश दिले । अज्ञानाच्या आच्छादने, प्रखरगुणे किरण दिले ॥

शुभेसुख - = कु. गणपत मन्त्र हाँकर, पुणे = श्री. गीर्षिन जोगी, पुणे
= सी. उर्मिला गुजर, पुणे = सी. जयलक्ष्मी नोसी-राह, पुणे

आकर्षक सुशोभन

एखाद्या छोट्या कलाकृतीनेदेखील घराची शोभा वाढते. त्यासाठी आपण आज एक सुशोभन बनवणार आहोत. ते करून नक्की घरात लावा!

आकृती १

आकृती २

आकृती ३

आकृती ४

अवश्य पाहा
खास दिवाळीनिमित्त
दिवे ठेवण्यासाठी
कल्पक सुशोभन

साहित्य : १) खाकी रंगाच्या खोक्याची पट्टी (साधारण ३५ सेमी x १० सेमी) २) कात्री ३) फेव्हिकॉल ४) लोकर/रंगीत जाड दोरा ५) आईस्क्रीमच्या ताकडी काड्या (१५ सेमी x २ सेमी) ६) सजावटीचे साहित्य

कृती:

- १) खोक्याच्या पुढच्यातून सांगितलेल्या मापाची पट्टी कापून घ्या. पट्टी कापताना ती गुंडाळता येईल, अशा बाजूने कापा.
- २) आता या पट्टीवर दोन्ही बाजूला जागा सोडून आईस्क्रीमच्या काड्या चांगले घट्ट चिकटवून घ्या. हवे तर त्यावर काही जड वजन ठेवा.
- ३) ते चांगले वाळले की, पट्टीच्या दुसऱ्या बाजूने देखील खालच्या पट्ट्यांवर येतील अशाप्रकारे आईस्क्रीम काड्या चिकटवून घ्या. (आकृती १)
- ४) आता दोन काड्या मध्यातून कापून टोकाकडचा गोलाकार भागही कापून टाका. दोन्ही कडेच्या १०-१० काड्या सोडून मधल्या ४ काड्यांवर छोटे तुकडे दोन्ही बाजूंनी आकृती २ मध्ये दाखविल्याप्रमाणे चिकटवा.
- ५) आता जाड दोरा/लोकर घ्या आणि खालच्या आणि वरच्या दोन्ही काड्यांभोवती एकदा वरून, एकदा खालून फिरवा. तसेच एका टोकाकडून दुसऱ्या टोकाकडे आणि कडेच्या काड्यांपासून परत दुसऱ्या बाजूच्या टोकापर्यंत झिकझॅक करा. आता लोकराची दोन्ही टोके एका बाजूला येतील. ती कडेच्या पट्ट्यांवर घट्ट बांधा. दुसऱ्या रंगाची लोकर घ्या. आता हीच कृती करायची आहे. फक्त सुरुवात दुसऱ्या टोकाकडून करायची आहे; म्हणजे लोकराची टोके दुसऱ्या कडेला येतील. अशाच प्रकारे समोरच्या लांबीतही विणून घ्या. हे दिसतही छान आणि पट्ट्यांना पण मजबूती येईल. आता पुढच्याचा उरलेला भाग कापून घ्या. (आ. ३)
- ६) आता दोन्ही बाजूची लोकराची टोके घट्ट बांधा म्हणजे आकृती ४ प्रमाणे सुशोभन तयार होईल.
- ७) आता यात दिवा, मूर्ती, झाड काहीही ठेवू शकता. हवे तर आरसे, गोंडे वापरून किंवा रंगवून तुम्ही हे अजून सजवू शकता.

- डॉ. वीणा लिमये, १७, सीमानगर सोसा., अप्पर इंदिरानगर, पुणे ४६

महाराष्ट्रातील विशेष विस्थापिते - कश्चिकुलगुरु कालिदास संस्कृत विस्थापित, जि. नागपूर (स्थापना १९९७)

शुभेच्छुक - डॉ. अश्विनी जोशी, पुणे
• सी. प्रत्युमा कामत, पुणे

• डॉ. रवींद्र सेठिया, चडगाव जेरी, पुणे
• सी. अलका आचार्य, पुणे

साहित्य प्रबोधन
पुणे
विद्यार्थी निदेशक
२०१९

ज्ञान प्रबोधन - छात्र प्रबोधन, पुणे व मल्लप्रति विरगुन मस्था, निगडी, पुणे कात्या म्मुक्त विस्वामाने ।गणवित

ज्ञानेय विद्यार्थ्यांसाठी राज्यस्तरीय सांघिक म्यधा ।

सुप्त गुणाजा गटकायांद्वाटे अभिवाचन होण्याची संघी ।

कोणासाठी - वयोगट : इ. ६ वी ते १० वी, **विद्यार्थी संख्या :** ६ ते ८ विद्यार्थ्यांचा एक गट (विद्यार्थीगत शाळेतर्फे किंवा वेगवेगळ्या शाळामधील विद्यार्थी स्वतंत्रपणे गट करून सहभागी होऊ शकतील. एका शाळेतील जास्तीत जास्त तीन गट सहभागी होऊ शकतात.)

१. अभिवाचन म्यधा । (६ व वर्ग)

- कोणत्याही एका विषयावर 'छात्र प्रबोधन' मासिकातील साहित्यातून विविध साहित्य प्रकारांची निवड करावी. (छात्र प्रबोधनचे १०० पेश अधिक अंक खेलेतस्थळावर मोफत उपलब्ध। छापील अंक नामपत्र किमतीत उपलब्ध।)
- ते साहित्य एकत्र गुंफून एकसंध संहिता तयार करावी.
- गटाने त्याचे ३० मिनिटांचे अभिवाचन करावे.
- त्याचे व्हिडिओ रेकॉर्डिंग गुगल ड्राईव्हद्वारा खालील इ-मेल वर ३१ डिसेंबर २०२३ पर्यंत पाठवावे.

तुम्हीच सापेक्षक व्हा!

२. हस्तलिखित म्यधा । (६ व वर्ग)

- हस्तलिखित ४८ ते ५६ पृष्ठसंख्येचे असवे. (मुखपृष्ठ सोडून)
- १०% लेखन विद्यार्थ्यांचे असावे. २०% संकलन चालेल.
- मुखपृष्ठ, चित्रे, सजावट विद्यार्थ्यांचीच केलेली असावी.
- विषयांचे व लेखनप्रकारांचे वैविध्य असावे. काही साहित्य प्रकारांचा समावेश हस्तलिखितात असणे बांधनकारक।
- खालील संपर्क पत्त्यावर हस्तलिखित पाठविण्याचा अंतिम दिनांक : ३१ डिसेंबर २०२३
- संपर्कचे तपशील खालील QR Code स्कॅन करून पाहा.

गुगल फॉर्म

गुगल फॉर्म ३० नोव्हेंबरपूर्वी भरून नोंदणी करणे आवश्यक।

वक्षीस योजना : • प्रथम : ₹ ४,०००, द्वितीय : ₹ ३,०००,

तृतीय : ₹ २,५०० (+ सन्मानकिन्ह व प्रशस्तिपत्रक)

• तीन उल्लेखनार्थ पुरस्कार : प्रत्येकी ₹ १,५०० (+ प्रशस्तिपत्रक)

(किमान गुणवत्तेच्या वर असतील तरच खील क्रमांक काढले जातील.)

सर्घां तपशील

सर्घां उद्दिष्टे

खील वक्षिसाच्या रकमेपैकी रु. ५००/- शाळेला संघांना डावलेल्या खर्चापोटी रोख व उर्वरित पुस्तकस्वामे।

• किमान गुणवत्तेच्याखरील सर्व गटांना प्रशस्तिपत्रक व रु. ५०० चा पुस्तकसंच भेट (निव्वळ सहभागाचे प्रमाणपत्र नसेल.)

ज्ञान प्रबोधनां छात्र प्रबोधन - मंत्रां गुस्तकांणी! जल्लाण वाचनाचा!

एक पानी लॅमिनेटेड ४० पुस्तकांचे २ संच

• ललित लेखांचे संच - २५ लेखाकांचे ४० ललित लेख

• कर्तृत्वाच्या कहाण्यांचा संच - ४० व्यक्तींच्या कर्तृत्वाच्या कहाण्या
सवलत मूल्य प्रत्येकी रु. ५०० (मूळ किं. रु. ८००) + वितरण खर्च

६ पानी ४० पुस्तकांचा

'कथा-कविता' संच

> ६२ लेखाकांच्या ८० कथा

> ३३ कवींच्या ४० कविता

> १३ पुस्तकांचा परिचय

६ पानी ४० पुस्तकांचा

'कर्तृत्वाच्या कहाण्यांचा' संच

> १२ व्यक्तींच्या प्रेरक कहाण्या

> १८ कवींच्या ४० कविता

> १० पुस्तकांचा परिचय

सवलत मूल्य प्रत्येकी रु. ६०० (मूळ किं. रु. १०००) + वितरण खर्च, १० पुस्तकांचा संच सवलत मूल्य रु. २०० + वितरण खर्च

ऑनलाइन jpprakashane.org वर अथवा प्रत्यक्ष आजच खरेदी करा व सवलत मिळावा।

संपर्क : छात्र प्रबोधन, ज्ञान प्रबोधिनी ५१० सदाशिव पेठ, पुणे ४११ ०३०, फोन नं. ०२०-२४२०७ १७४/१७५

विचारवंत होण्यास बुद्धीला खुराक हवा । वाचनानेच मिळती हा ज्ञानाचा ठेवा ॥

सुभेच्छुक - • श्री. सुहास चौगुले, पुणे

• श्री. उमेद गांधी, सातारा

• श्री. सुरील मसलेकर, पुणे

• श्री. सुहास गजानन पेंडस्कर, कराड, सातारा

ऐसे माझे नमुना गाव

गावासाठी जेथे झटती वंकासोवत अवघे वाव ।
अभंग निर्मळ जला आबला ऐसे माझे नमुनागाव ॥ १ ॥
मुळलधाव आभालझडीने या मातीचे गेले फूल
दानख्राटिकांना ही विकली अम्हीच माती, पडली भूल
गावपुढारी लफेद झाले मातीपासून गेले दूव
उन्हाळवेळी झरे आटता शिवाव झाला हा भेसूल
नवे कराया तरीहि वाव, चला मिशीवव मारा ताव ॥ १ ॥

फुटे भावकी तुटे गावकी ज्याचा त्याचा तो मुळवत्याव
बिनकष्टाचे चंगळवाकी शहरी ऐसे झाले फाव
दानमळ्यातील घामापेशा ठरला तगडा केवळ दाम
झगमगीत शहरी भयक्याला भुलले खेडे कवी ललाम
लावरायला आहे वाव, शहरे फसवी, लोडा वाव ॥ २ ॥
आम्हीच केली उजाड अमुची गावे दुर्लक्षित अतिवाव
दानवनाची हिरवी छत्री जालून केला नड शिवाव
कुणा न पर्वा गावशिवेची बघत राहिलो लूट अपाव
आजवरी जे बिघडवले ते फिकनी घडवू हिरवे गाव
नवे कराया आहे वाव, एकजूटीने घालू घाव ॥ ३ ॥

आभालीची झेली गंगा शिवशंभूची दानजटा
आडचरातून फिरता मुळनी थबकून राहिल फेलतटा
इथली माती इथे थांबली निर्मळ झाले पाणवहाळ
बादा महिने पाणवटघावव उगावे गंगा सांजसकाल
करता आपण आहे वाव, नवे रचू या, होईल नाव ॥ ४ ॥

– प्रा. राम डिवळे

या गीतास घाल लावून त्याचे ध्वनिमुद्रण करून २० डिसेंबर २०१३ पर्यंतच्या ३-मेसजर वाट्या,
उत्कृष्ट पब्लिशर्स, ३०० चे बक्षीस मिळेल, याला पाठवताना त्याचाच नाव, वय, लिंग, लुचणक व. व. व. – याला लिहायला विनम्र नका.

महाराष्ट्रातील विशेष विद्यार्थीदे - महाराष्ट्र आरोग्य विज्ञान विद्यापीठ, जि. नाशिक (स्थापना १९९८)

सुभेच्छुक - • सी. रश्मी कुटे, पुणे • डॉ. अदिती प्रयाग सेठिया, पुणे
• सी. योगिता परोपकारी, ठाणे • सी. नीलाक्षी फाटक, पुणे

ज्ञान प्रबोधिनी
छात्र प्रबोधन
दिवाळी अंक २०२३
कल्पक भेट!

बहुउपयोगी
'संकल्प फलक'

शुभ दीपावली!

छात्र प्रबोधन

वार्षिक वर्गणी रु. २५०/-
आजच सभासद व्हा!

छात्र प्रबोधन-ज्ञान प्रबोधिनी,
५१०, सदाशिव पेठ,
पुणे ४११०३०.

(०२०)२४२०७ १७४/१७५
ऑनलाइन नोंदणीसाठी
www.jpprakashane.org

माझे संकल्प

माझा विकास

संकल्प व्यायामाचे

अनुभव, भटकंती

छंदांची जोपासना

कृतीतून स्वावलंबन

ध्यास वाचनाचा

स्पर्धामधला सहभाग

वाचन आहे प्रवास बुद्धि,
नव्या नव्या ज्ञानाचा
इतिहासाचा, साहित्याचा
आणिक विज्ञानाचा!

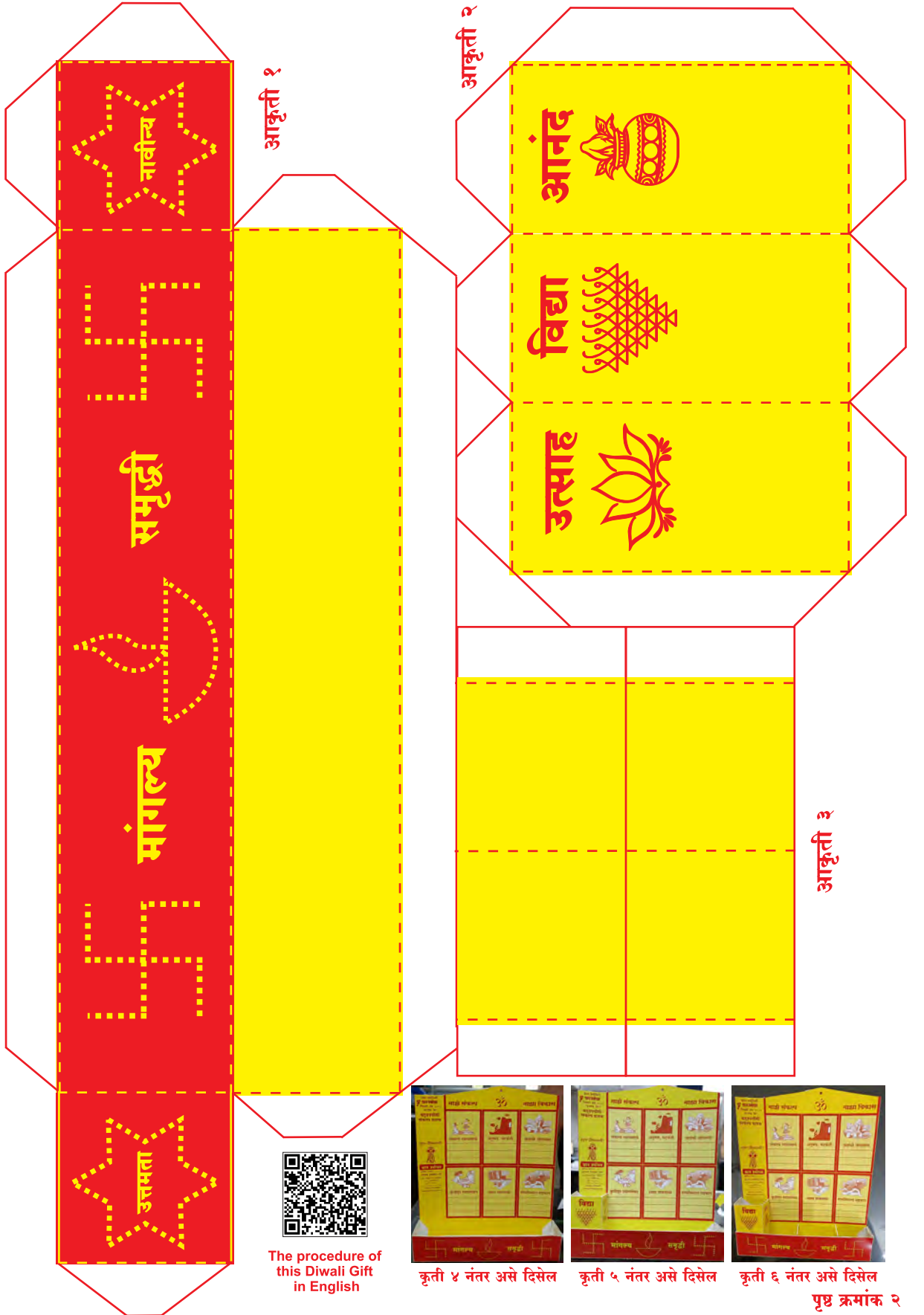

छात्र प्रबोधन, पुणे ३०
पुरस्तक खूप

'बहुउपयोगी संकल्प फलक' तयार करण्याची कृती : १) प्रथम दोन्ही पाने अंकातून फाडून घ्या. २) पृष्ठ क्र. १ वर बाहेरील ठळक रेषेवरून फलक कापून घ्यावा. खाली दिलेली पुस्तक खुण कापून घ्या. अंक/पुस्तके वाचताना वापरा. ३) पृष्ठ क्र. ३ वर एकूण ३ आकृत्या आहेत. या तीनही आकृत्या बाहेरील ठळक रेषेवरून कापून घ्या व तुटक रेषांवर कर्कटक फिरवून त्या तुमडून घ्या. ४) आकृती १ मधून तयार झालेल्या चार बाजू असलेला चौकोनी टोकळा पृष्ठ १ मधील कापलेल्या फलकाच्या खालील बाजूला बाहेरून पांढऱ्या पट्ट्याच्या (चिकटपट्ट्या) साहाय्याने फेव्हिकॉल वापरून चिकटवून घ्या. फलकाच्या तळाशी वरील बाजूस मोकळा असलेला खोका (बॉक्स) तयार होईल. वरील बाजूला असलेल्या चिकटपट्ट्या कडेवरच आतमध्ये तुमडून चिकटवा, त्यामुळे खोक्याच्या कडा भक्कम होतील. पुढील पायरीसाठीही ही कृती करा. ५) आकृती २ मधून तयार झालेला, तीन बाजू असलेला चौकोनी टोकळा पृष्ठ १ मधील चौथ्या पायरीत तयार झालेल्या आडव्या खोक्यात डाव्या बाजूला (छात्र प्रबोधन व शुभ दीपावली लिहिलेल्या मजकुराच्या खाली) उभा चिकटवून घ्या. पेन, पेन्सिल, रंगवायचा ब्रश इ. ठेवण्यासाठी याच्या वापर करू शकाल. ६) आकृती ३ मधून २ पट्ट्या तयार होतील. त्या तुटक रेषांवर तुमडून रंगीत बाजू बाहेर ठेवून आतून चिकटवून घ्या व चिकटपट्टीच्या साहाय्याने पायरी ४ मधील तयार झालेल्या आडव्या खोक्याच्या मध्ये सारख्या अंतरावर चिकटवून घ्या. यातून तुमचे खोक्याचे ३ कप्पे तयार होतील टाचण्या, पिना, रबरबँड, खोडरबर इ. गोष्टी ठेवण्यासाठी याचा वापर करू शकाल. ७) हा तुमचा 'बहुउपयोगी संकल्प फलक' तयार झाला. सहा प्रकारांमधील एकेक संकल्प विचार करून निश्चित करा आणि तो त्या त्या संकल्पाच्या ठिकाणी लिहा. येत्या वर्षभरात ते संकल्प पूर्ण करण्याचा प्रयत्न करा. ८) संकल्प फलक जाड, भक्कम होण्यासाठी तुमच्याकडील जुन्या वहीचा, खोक्याचा पुढठा फलकाला खालच्या व मागच्या बाजूने चिकटवा. हा फलक तुमच्या खोलीत/घरात दर्शनी भागात भिंतीला लटकवा किंवा कपाटात/टेबलावर ठेवा.

For English version of the procedure scan the QR code given on the next page.

पृष्ठ क्रमांक १

आकृती १

आकृती २

आकृती ३

The procedure of this Diwali Gift in English

कृती ४ नंतर असे दिसेल

कृती ५ नंतर असे दिसेल

कृती ६ नंतर असे दिसेल

पृष्ठ क्रमांक २